

Mevlâna'nın Eserlerinde “Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu”*

Betül Güçlü

Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Ana bilim dalı Öğretim Görevlisi
btlguclu@yahoo.com

Öz

Mevlâna, eserlerinde Kur'ân'daki önemli ve meşhur kıssalardan biri olan “Yûsuf kıssası”na sık sık atıfta bulunmaktadır. Onun eserlerinde özellikle Yûsuf'un gömleğinin kokusu, her bir zerreye yayılmış olan varlığın hakikatini anlatmada bir sembol olarak önemli bir yer tutmaktadır. “Koku”yu genellikle “hakîkatin ve güzelliğinin kokusu” anlamında ele alan Mevlâna'nın, özelde ise Yûsuf'un kokusunu ayrı bir metafor yaparak “ilâhî koku”ya karşılık olarak kullanması dikkat çekicidir. “Yûsuf'un kokusu” maneviyat körü olan kimselerin gözünü açacak olan ilaçtır. Bu manevi ilaç aynı zamanda, marifetin sırlarını ruhun kulağına söyleyen dildir. Gönlünde aşk derdi olanlar hep bu kokuyu aramakta, Yûsuf'un kokusu ümidiyle her gömleği koklamaktadırlar. Ancak “Yûsuf kokusu” alabilmek için Yâkub gibi Yûsuf aşkıyla yanmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, koku, Yûsuf'un gömleğinin kokusu, metaforik anlatım

“The Scent of Yousef's Shirt” in the Books of Mawlana

In his books, Mawlana constantly makes reference to the “parable of Yousef,” which is the most important and famous tale in Qur'an. In Mawlana's books, the scent of the shirt of Yousef is used as a symbol to describe haqiqa, the (reality) of being, which is diffused to all the grains of cosmos. It is significant that Mawlana generally understands the scent as “the scent of haqiqa and beauty” but specifically uses the scent of Yousef as a metaphor in the sense of a “divine scent”. “The scent of Yousef” is a curative eye opener for one who is spiritually blind. Additionally, this cure is a tongue saying mysteries of gnosis (marifa) to the soul and that one who has pangs of love asks for this scent and smells all shirts to be able to take the scent of Yousef. However to take “the scent of Yousef” it is necessary to burn in fire of love of Yousef like Jacop did.

Key Words: Mawlana, scent, the scent of the shirt of Yousef, metaphorical explanation

Atıf

Betül Güçlü, Mevlâna'nın Eserlerinde “Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu”,
Marife, Kış 2013, ss. 151-167

* Bu makale 9-10 Ekim 2010 tarihleri arasında Manisa'da düzenlenen “Uluslararası Mevlâna ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu”nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Giriş

Canlıların beş temel duyularından biri olan koku alma duyusu, spiritüel/manevî olarak da bir hayli önem taşımaktadır. Latince karşılığı “odor” olan güzel koku için Arapçada genel olarak “itr” kelimesi kullanılırken, koku üretme ve satma işine itâre ve itriyât, koku satana da attâr denmektedir. İtir ve attâr kelimesi Türkçeye girmiş, hatta batı dillerine de geçmiştir. Meselâ İngilizcede atar of roses, gülyağı anlamına gelmektedir.¹

Güzel koku kullanmak ve kokuya önem vermek insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. Tabiatıta mevcut olan güzel kokuların elde edilmesi, kullanılması ve ticareti Tevrat öncesinden gelen bir gelenektir. Eski medeniyetlerin dînî merasimlerinde, cenâze defin işlerinde ve saraylarda güzel koku ve buhur önemli bir yer tutmaktadır.² Arkeolojik kazılarda bol miktarda koku kabı bulunması bunun bir göstergesidir. Nitekim Eski Mısır’da Amon tapınağında buhurculuk, yüksek bir rütbe sayılırdı. Ölülerin mumyalanmasında çeşitli koku maddeleri kullanılırdı. Ayrıca mezarlara özel hazırlanmış koku yağı ve esanslar bırakılırdı. İslâm medeniyetinin kurulduğu Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde kokuya verilen önem artmıştır. Özellikle Abbâsîler devrinde ilk defa damıtma (imbikleme) yöntemiyle gülyağı ve esans elde edilmiş ve bu iş bir endüstri haline gelmiştir. Bu endüstrinin geliştiği İran’ın Fars bölgesinden her yıl vergi olarak, Abbâsî hilafetinin başşehri Bağdat’a 30.000 şişe gülyağı gönderilmiştir.³

Sosyal hayatta önemli bir yere sahip olan kokuya birçok dînî uygulamada ayrı bir ihtimam gösterilmiştir. Meselâ ilkel dinlerde Tanrı’ya kurban sunulduktan sonra çeşitli kokuların saçılması, Hint mabetlerinde tütsülerin yaygın olması, Yahudi ve Hıristiyanlıkta buhur yakılması, İslâm’da güzel kokuya vurgu yapılması din ve koku arasında önemli bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Bütün dînî seremonilerde kokunun kullanılması muhtemelen melekler gibi latîf yapıya sahip varlıklarla iletişim kurmak içindir. Zirâ, diğer dînî geleneklerde olduğu gibi, İslâmî gelenekte de latîf varlıkların gıdasının yemek-içmek ile değil, koku ile olduğuna inanılmaktadır. Meleklerin ve cinlerin bir kısmının yeme-içmesi koklamak sûretiyle olur, yani onların latif bedenleri kokularla gıdalanmaktadır.⁴

Hz. Peygamber’in kokusu rahatsız edici olan soğan, sarımsak gibi yiyecekleri yiyenlerin mescide gelmemesini istemesinin sebeplerinden birisinin de meleklerin

¹ Bozkurt, “Koku” *DİA*, XXVI, 150.

² Hz. Peygamber de güzel koku sürünmeyi peygamberlerin sünnetleri arasında saymıştır ve Hz. Peygamber’in, peygamberlerin sünneti olarak dört şey içinde güzel koku kullanmayı zikretmesi enteresandır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 421; Tirmizî, *Nikâh*, 1.

³ Bozkurt, “Koku” XXVI, 150-151. Kokunun tarihî serüveni için ayrıca bk. Corbin, *Kokunun Tarihi*, s. 8-15.

⁴ Mevlâna bu hususa *Mesnevî*’deki şu beyitte değinir: “Çünkü o, periye kokuyu gıda etmiştir; her meleğe o can azığı vermektedir.” Mevlâna, *Mesnevî* (Örs), VI, 789, by. 3167. Mevlâna bir başka beyitte, latif varlıkların koku ile beslendikleri hususunda “Melek gibi sudan ve ekmekten geçtim...” der. Mevlâna, *Mesnevî*, (Örs) I, 103, by. 2798.

kötü kokudan olumsuz etkilenmesi olsa gerektir.⁵ Yine, Hz. Peygamber'in insanların içine çıkacağı zaman, Cuma günleri koku sürünmesi ve kendisine sunulan güzel kokuyu geri çevirmemesi, İslâm kültüründe kokunun yerini gösterir. "Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi"⁶ hadisinde üç unsur arasında kokuyu da zikretmesi dikkat çekicidir.⁷

Kur'ân'da da koku adlarının, cennet içeceklerinin özellikleriyle ilgili ayetlerde geçmesi anlamlıdır. Bu bağlamda, mü'minlere cennette sonu misk gibi kokan⁸ karışımında kâfûr ve zencefil bulunan içecekler⁹ vaat edilmiştir.

Tasavvufî kültürde kokunun maddî fonksiyonu ve etkisinden başka taşıdığı mânâyâ da dikkat çekilir. Pek çok velinin âyet, hadis ve kelâm-ı kibârî kokusundan ayırt ettiği, gündelik hayatta sûfilere arasında söylenegelmektedir. Birtakım menkıbelerde de zikredildiği üzere, sâlih kişilerin kabirlerinden güzel kokuların yayılması şeklindeki algı "koku"nun sadece duyu organları aracılığıyla alınan bir uyarıcı değil, aynı zamanda metafizik özelliği de bulunan bir unsur olabileceği düşüncesini çağrıştırmaktadır. Nitekim Mevlâna'nın, "Kibir kokusu, hırs kokusu, tamah kokusu söz söylerken soğan gibi kokar."¹⁰ beytinde, hem genel ahlak kuralları içinde hem de İslâm kültüründe olumsuz sayılan davranış ve huyları, rahatsız edici olan soğan kokusuyla sembolize ettiğini görmekteyiz. Bu da kokunun sadece fiziksel âlemlerle ilgili bir özellik olmayıp, aynı zamanda fizik ötesi bir kaynağa da dayandığını göstermektedir.

A. Mevlâna'da Koku

Şark-İslâm Edebiyatı'nın eşsiz bir temsilcisi olan Mevlâna, muazzam bir kültür hazinesine sahiptir. Kâinat, varlık ve hayata dair çok çeşitli malzemeler sunduğu eserlerindeki muhtevâ zenginliği dikkat çekicidir. Mevlâna eserlerinde her kültür ve birikimden insana hitap eden çok yönlü mesajlarını aktarırken, edebî sanatlardan yararlanma yolunu denemiş, kimi zaman kelimeleri birer metafor olarak kullanmıştır.¹¹ Anlatıma zenginlik ve canlılık katan bu metaforlardan birisi de "koku"dur. Onun eserlerinden özellikle *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr*'de "koku"yla ilgili pek çok beyte rastlamaktayız. Buna göre Mevlâna'nın "koku" metaforunu, geniş bir mânâ yelpazesinin karşılığı olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Onun kokuya yüklediği zengin mânâları şöyle örneklendirebiliriz:

⁵ İlgili hadis için bk. Buhârî, *Ezân*, 160; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 41.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 285; Hadisin İbn Arabî ve takipçileri tarafından yapılan yorumları için bk. Gürer, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 255-263.

⁷ *Fusûsu'l-Hikem*'in Muhammed Fassi'nın bu hadisin şerhine hasredilmesi de İbn Arabî açısından kokunun ehemmiyetini vurgulamaktadır. Bk. İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 217 vd.

⁸ Bk. Mutaaffîn, 83/26.

⁹ Bk. İnsan, 76/5, 17.

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 275, by. 165-166.

¹¹ Mevlâna'nın eserlerinde sıkça başvurduğu bu sembolik ifade tarzı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ögke, *Metaforik Anlatım*, s. 86-91; Nesterova, *Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*, s. 92-133; Çiçek, "... Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım", s. 293-311.

1. Koku Bir Şeyin Aslı, Mânâsı, Hikmeti ve Sırrıdır

Koku bir şeyin hakikatini, hüviyetini simgeler. Dolayısıyla o şeyin mâhiyeti hakkında bilgi verir. Mevlâna, bunu “*Her bir gül ki içeride kokucu olur, o gül, esrâr-ı gülden söyleyici olur*”¹² beytinde vurgular. Gönül bağında bitip, rûha latif kokular veren her bir marifet gülü, o marifetin esrârını rûhun kulağına söylemektedir.¹³ Herhangi bir varlığın kokusu, o şeyin orada mevcut olduğunun ifadesidir. Bu bakımdan gül kokusu, gülün varlığına delalet ettiği gibi onun sırlarını da sağlar. *Mesnevî* şârihi Avni Konuk, Hakk’ın ilâhî hakikatlerini bilmek anlamındaki marifetullahı bir güle benzeterek ona ait kokuların, o marifetin kendisi olduğunu dile getirmektedir. Mevlâna bir başka beyitte “*Dil tencerenin kapağına benzer, kıpırdadı da kokusu duyuldu mu ne pişiyor anlarsın.*”¹⁴ der. Burada yemeğin kokusundan tencerenin içinde ne olduğunun anlaşılabilceğine işaret eder ve dilin de tıpkı koku gibi ait olduğu şeyin iç yüzünü yansıtır nitelikte olduğunu vurgular.

2. Koku Kılavuzdur

Bir şeyin aslından haber veren koku, asıl kaynağa ulaştırmada rehberlik de yapmaktadır. Yani gül kokusu, aynı zamanda gülzârın kılavuzudur. “*Koku sana kılavuz ve rehberdir; seni Huld’e ve Kevser’e kadar götürür.*”¹⁵ Yani marifet-i ilâhiyyenin rûhânî kokuları, bunları alan kimseleri, ölümsüzlük cennetlerine ve Kevser ırmağına kadar götürür. Zira kokunun bir şeyin aslını ve hakikatini temsil ettiğini ifade etmiştik. Eğer ilâhî marifetin kokusu varsa, bu koku aynı zamanda o marifetin hakikatine ulaştıran bir kılavuzdur. Nasıl ki bir rehberle götürdüğü, yerin önemi ve kıymetinden dolayı tâbî olunursa, kokuya da kaynağına yani miske ulaştırması için uyulur. Mevlâna bu hususa *Fîhi Mâ Fîh*’te şöyle temas etmektedir: cevher miskin kendisi, koku ise onun arazıdır ve geçicidir. Kim bu kokuyu duyar da miski arar, kokuyu yeter bulmazsa iyidir; fakat misk kokusunu yeter bulan, ona sarılıp kalan, kötüdür; çünkü öyle bir şeye el atmıştır ki o, elinde kalmayacaktır. Kokunun yeri, miskin yanındır; misk nerde cilveniyorsa koku da oraya gitmiştir; şu halde, devlete kavuşan o kişidir ki kokuyu duymuş, miske ulaşmıştır; miskin ta kendisi olmuştur.¹⁶

3. Kokuyu Alabilmek İçin “Burun” Gereklidir

Mevlâna’ya göre, “*Kokusu olmayan her bir kimse, burunsuz olur. Dînî olan koku, asıl kokudur.*”¹⁷ Zâhiren burnu olup da manevî kokuyu alamayan kimsenin, hakîkatte burnu yoktur; çünkü asıl koku dînî yani manevî olan kokudur. Dînî kokuyu

¹² Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), II, 42, by. 2052.

¹³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, II, 42, by. 2052; benzer beyitler için bk. *Mesnevî* (Konuk), VII, 521, by. 1769; 1770; 1771. Mevlâna bununla ilgili olarak “*Gül olmadıkça gül kokusu gelmez, misk olmazsa, misk kokusu duyulmaz.*” der. Bk. Mevlâna, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 168.

¹⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, (Örs), VI, 841, by. 4894.

¹⁵ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 571, by. 1931; benzer beyitler için bk. *Mesnevî* (Konuk), VIII, 119, by. 2208; X, 383, by. 3346.

¹⁶ Mevlâna, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 56.

¹⁷ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 199, by. 449.

alamayan kimse, zâhiren burnu olsa ve zâhirî kokuları olsa bile, bâtinen burunsuzdur.¹⁸ Hatta Mevlâna, mânevî kokuları duyamayanların yalnızca şeklî bir burna sahip olduklarına telmihle şöyle demektedir: “Burnuna gaybdan koku gelmedikçe, burundan başka bir şey görebilir misin hiç? Söyle!”¹⁹ İlâhî esrâra rehberlik edecek olan kokunun, bir “burun” tarafından alınması gereklidir ki sahibi o tarafa doğru yönelelsin. Bunun için Mevlâna, “Beyninden ve burnundan nezleyi def et, tâ ki meşâmmına Allâh’ın kokusu gelsin!”²⁰ diyerek sâlike burnundan nefsanîyet ve hayvânîyet nezlesini gidermesini öğütlemektedir. Kılavuzluk özelliği olan kokunun, hakikate rehberlik edebilmesi, o kılavuzun telkinlerine uymaya bağlıdır. Eğer kişide mânevî kokuyu alacak burun yoksa zâhirî kokuları koklaması bir anlam ifade etmez. Çünkü asıl koku ilâhî, manevî kokudur.

4. Koku Almak ve Koku Götürmek Bir Şeyden Nasipdâr Olmak ve Onun Aslına Ermektir

Kokunun bir şeyin aslı ve hakikati olduğunu ifade etmiştik. Haliyle bir şeyin kokusunu almak veya o şeyin kokusunu taşımak, onun aslına ermek anlamına gelmektedir. Mevlâna’nın şu beyti buna atıfta bulunmaktadır: “Ne mutlu ölmeden önce ölene; yani bu asmanın aslından koku alana”²¹ Dünya hayatında kendi varlığından geçip, gerek kendinin ve gerek mevcûdatın sûretlerinin Hakk’ın esmâsının birer gölgesinden ibâret olduğunu ilmen, hâlen ve zevken bilen kimse, bu âlemin bağındaki asma çubuklarının aslı olan Hakk’ın tecelliyât-ı esmâiyyesinden ve sıfâtiyyesinden koku almıştır.²² Mevlâna, âlemdeki ilâhî tecellîleri, hakikat âleminin bağındaki asma çubuklarına benzetmektedir. O halde bu asmanın kokusunu almak, esmâ-i ilâhiyeyi mazharlarda müşâhede etmek demektir.

5 Renk ve Koku Fânî Olan Sûret Âleminin Simgesidir

Mevlâna pek çok beytinde “renk ve koku” kelimelerini birlikte zikrederek bu tabire özel bir anlam yüklemiştir. Ona göre renk ve koku, itibar edilmemesi gereken ve kişiyi esareti altına alabilen, dünyevî arzu, emel ve hazlardır. Bunun için o, “Irmağın içine gel, testiye taşa vur. Kokuya ve renge ateş vur.”²³ diyerek sâlike rûhânîyet ırmağına gelip, cisim testisini yani nefsi, mücâhede ve riyâzat taşına vurarak kırmaya davet etmektedir.

Mevlâna’nın eserlerinde dikkat çektiği manevî kokuların kaynağı mânâ âlemidir. Avni Konuk’a göre sûret ve mânâ âlemleri dâimâ birbirleriyle temas ve alış-veriş halindedir. Şârih, mânâ âlemine ait mânevî kokuların, fiziksel âlemde yayıl-

¹⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 199, by. 449. Benzer beyit için bk. Mevlâna, *Mesnevî* (Örs), VI, 828, by. 4426.

¹⁹ Mevlâna, *Mesnevî* (Örs), I, 132, by. 3771.

²⁰ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), IV, 43, by. 1931.

²¹ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), IV, 460, by. 1371. Benzer beyit için bk. Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 286, by. 571.

²² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, III, 396, by. 1371.

²³ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), X, 585, by. 4076.

masını ve bunların fizikî koku alma duyusuyla algılanmalarını şöyle izah etmektedir: İlâhî marifet ve hakikatler, manevî ve rûhânî kokuların menbaı olan rûhâniyet âleminde güller ve çeşitli çiçekler olarak belirir; bunların ise çok latif kokuları vardır. Meşâmm-ı rûhu/ruh burnu²⁴ açık olanlar bunları duyarlar. Nadiren de olsa bu kokular, sûret âleminde yayılır ve meşâmm-ı cesed/beden burnu ile de algılanır. Bunların fizikî kaynağı yoktur. Evliyâullahtan bazılarının meclislerinde bu koku duyulmaktadır. Hatta bazı kabir ziyaretlerinde bunları duyan kimseler vardır. Aslı fitratları üzere bulunan hayvanların, bunları hissetme kabiliyetleri daha fazladır ve bu kokular vâsıtasıyla sâhiplerini yabancılardan ayırt ederler.²⁵ Mevlâna'nın eserlerinde kokuya yüklediği mânâ ve onu kullandığı bağlamlar ana hatlarıyla yukarıda bahsettiğimiz şekildedir. Ancak o, kokuyu yalnızca hakikatin kokusu veya mânevî, rûhânî kokular için değil, kişinin uzak durması gereken davranış ve huyları ifade etmek maksadıyla da kullanmıştır. Meselâ, "sarımsak kokusu", "soğan kokusu"²⁶ vb. tabirler kötülüğün sembolü olarak, beyitler arasında yer almıştır. Yine *Mesnevî*'de geçen meşhur hikayelerden birinde bir debbağın/derici, kötü kokulara alışması sebebiyle gül kokusundan bayılması ve ancak alışkın olduğu kötü koku kendisine koklatılınca ayılabilmesi anlatılmaktadır.²⁷ Söz konusu koku metaforu olunca Mevlâna'da çok sayıda beyte rastlamak mümkündür. Makalemizin de asıl konusunu teşkil eden "Yûsuf'un gömleğinin kokusu" ise Hz. Hüdâvendigâr'ın hakikati anlatmada kullandığı bir başka önemli metafordur. Bahsi geçen hakikatin kokusu veya ilâhî marifetin kokusu Hakk'ın tecellileri vasıtasıyla tüm eşyaya yayılmıştır. Bunu almanın yolu, maddî âlemin kesâfet yönü ağır basan niteliklerinden arınmaktan geçer. Buna işaretlerle Mevlâna, "*Sen zehir ve şekerden geçmedikçe gülzâr-ı vahdetten nasıl koku alabilirsin?*"²⁸ demektedir.

B. Mevlâna'nın Eserlerinde "Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu"

Kur'ân'ın, "kıssaların en güzeli"²⁹ olarak tavsif ettiği Yûsuf kıssasının hemen tamamı metaforlardan oluşmaktadır. Yûsuf Sûresi'nin 102. âyetinde vurguladığı üzere, Hz. Peygamber için gayb haberlerinden olan bu kıssanın, sûfler arasında ayrı bir önemi vardır. Hakikat arayışı içinde olan sûfî, eşyânın hakikati bilgisine ulaşmak için çeşitli sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmakta, riyazet ve mücâhede ile kalbi, mâsivâdan temizlemeye çalışmaktadır. Kıssa, sûfler tarafından tasavvufî bazı sembollerle yorumlanarak yeni bir bakış açısı kazanmıştır.³⁰ Mevlâna, eserle-

²⁴ "Meşâmm" Arapça'da burun anlamındadır. Meşâmm-ı rûh/ruh burnu, zâhirî burun ile alınamayan manevî kokuları alabilmek içindir.

²⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, I, 571, by. 1932.

²⁶ Tabirlerin geçtiği beyit şudur: "*Gül reçeli yedim diyorsun, ama sarımsak kokusu diyor ki boş konuşma.*" Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), IV, 472, by. 1775; "*Söz etme miskten çünkü nefesindeki soğan kokusu sırrı açıklıyor.*" Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), IV, 472, by. 1774.

²⁷ Bahsi geçen hikâye için bk. Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), IV, 426-427, by. 256-294.

²⁸ Mevlâna, *Mesnevî* (Örs), I, 33, by. 499.

²⁹ Âyette "*Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.*" buyrulmaktadır. Yûsuf, 12/3.

³⁰ Bardakçı, "Yûsuf Kıssasına Metaforik bir Yaklaşım" s. 72. Sûflerin metaforik yaklaşımlarıyla ilgili olarak ayrıca bk. Cebecioğlu, "Seyyid Burhaneddin ... Metaforik Yaklaşımlar" s. 123-154.

rinde Yûsuf kıssasındaki her bir unsuru ve Hz. Yûsuf'un kendisini birer sembol olarak kullanmaktadır. Bunlardan biri de hakikat-i ilâhiyyeyi simgeleyen "Yûsuf'un gömleğinin kokusu"dur.

Mesnevî'nin 1889'da Lucknow'da yayımlanan Urduca çevirilerinden biri *Pîrâhân-ı Yûsufî (Yûsuf'un Gömleği)* adını taşımaktadır. Annemarie Schimmel'e göre bu isim, Yûsuf'un babasının gözlerinin tekrar görmesini sağlayan gömleğini îmâ etmektedir. Bu isimle mütercim Mevlâna'nın mânevî kokusundan bir şeyler aktarma teşebbüsünün, okuyucuların gözlerini/basiretlerini açabileceğini düşünmektedir. Diğer yandan bu başlık, güzelliğin mükemmel timsali olan Hz. Yûsuf ile ilgili, Mevlâna'nın eserlerindeki atıf ve îmâların da bir hülâsasını ortaya koymaktadır.³¹ Ayrıntıları geleceği üzere, tüm âleme yayılmış olan ilâhî hakikatin sembolü olan Yûsuf'un kokusu Mevlâna'nın *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr*'inde önemli yer tutar, buna mukabil *Mecâlis*'te Attar'ın bazı şiirlerinde geçerken, *Fîhi Mâ Fîh* ve *Mektûbât*'ta müstakil olarak yer almamaktadır.

1. Yûsuf'un Kokusunun Anlamı

İslâmî gelenekte Yûsuf'un gömleğinin kokusu, Hz. Peygamber'in "göz aydınlığım namazdadır" hadisinde zikredilen ilâhî koku olarak değerlendirilmiştir.³² Yâkub'un gözlerini açan bu koku, maneviyat körü olanların gözlerine de şifadır. Bu ilâhî kokuyu taşıdığı için Yûsuf (a.s) "*Siz benim şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün, bununla gözleri açılır*"³³ buyurmuştur. Bu kokuya hasret olan Yâkub, çok uzak mesafelerden onu almıştır. İşte Mevlâna, eserlerinde Yûsuf'un gömleğinin kokusunu açıklamakta ve bu kokuyu kimlerin duyabileceğini tarif etmektedir. Yûsuf kokusu alabilmek için nasıl Yâkub gibi olunacağını izah etmektedir. Aslında Kur'ân'da da belirtilen bu husûsî kokudan³⁴ sadece Mevlâna'nın eserlerinde değil irfânî bilgi veren ve bu zevkle yazılmış diğer bazı eserlerde de bahsedilmektedir.³⁵ Dolayısıyla bu, sadece Mevlâna'ya has değildir.

Mevlâna'nın "*Kötü koku gözü karartır; Yûsuf kokusu, göze yardım eder.*"³⁶ beytini Avni Konuk şöyle yorumlar: Gayr-i meşrû işlerle ve haramlarla meşgul olanlardan âlem-i melekûta pis kokular yayılmakta ve bu kokular kişinin zâhirine

³¹ Schimmel, "Mevlâna'nın Şiirinde Hz. Yûsuf" s. 259.

³² Gürer, *Peygamberlerin Öyküleri II*, s. 126.

³³ Bk. Yûsuf, 12/93.

³⁴ Makalemizin de başlığını oluşturan Yûsuf'un kokusu Kur'ân'da "*Gerçekten ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum*" (Yûsuf, 12/94.) âyetinde zikredilmektedir.

³⁵ Mevlâna'nın *Mecâlis-i Seb'a*'sında aktarılan şu şiirinde Attar da Yûsuf'un kokusunu bir metafor olarak kullanmıştır:

*"Yûsuf'un kokusu yayılınca
Bütün körlerin gözü açılır gider.
Ey gönül! Denizden niçin ayrıldın?
Hiç denizden ayrı düşmek olur mu?
Bir balık ki denizden ayrı düşer
Ona tekrar kavuşmak için çırpınır durur"*
(Mevlâna, *Mecâlis-i Seb'a*, s. 43).

³⁶ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 572, by. 1933.

de tesîr edip bulaşıcı hastalıklara sebep olmaktadır. Hattâ görme işlevine sahip gözlere hastalık vermekte, bu hastalığın ilerlemesiyle de onları ölüme götürerek karartmaktadır. Nasıl ilâhî kokular gözleri cilâlayıp aydın ediyorsa, haram ve sâkıncalı fiiller de gerek bedende birtakım hastalıklara sebep olmak, gerekse kişinin psikolojik sağlığını bozmak sûretiyle gözlerinin nûrunu almaktadır. Ayrıca haram işlerle meşgul olanlar, vefâtlarından sonra âlem-i berzahta kendilerinden çıkan bu kötü kokular içinde kalmaktadırlar. Buna mukâbil manevî kokular; yani Hz. Yâkub'un, enbiyâyâ tâbî olan evliyânın, mü'minlerin ve sâlih kimselerin kokuları, hem ruhun hem de cismin gözlerine kuvvet verir ve onları sağlamaştırır.³⁷

a. Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu Sıfât-ı İlâhiyedir

Mevlâna, "Yûsuf'un gömleğinin kokusunu sened yap! Zîrâ ki onun kokusu gözünü aydın eder."³⁸ der. O, bu öğüdüyle sâlike Yûsuf'un kokusuna bağlanırsan, onun peşinden gidersen, hakikati bulursun; onunla gözlerin açılır da Hakk'ı müşâhede edersin demektedir. Beyitte "Yûsuf'tan murâd, "Hakk'ın hakîkî vücûdu"; "gömlek"ten murâd, "taayyünât"; "koku"dan murâd ise bu taayyünâtta hissedilebilen sıfât-ı ilâhiyedir. Mevlâna burada Mutlak Varlık'ın varlık mertebelerinde tenezzülüne atıfta bulunmaktadır. Bu tertibe göre Yûsuf, henüz hiçbir taayyünü bulunmayan zât mertebesini; gömlek, Mutlak Varlık'ın isim ve sıfatlarla tavsif edilerek temeyyüz ettiği vâhidiyet mertebesini, koku da Hakk'ın mutlaklığında hiçbir idrakin almadığı lâ taayyün mertebesinden çıkmasını sağlayan ilâhî isim ve sıfatları temsil etmektedir. Avni Konuk kişiyi işte bu ilâhî esmaya sarılmaya teşvik etmektedir: "Bu taayyünât-ı kesifenin "ayn"ına sarılıp kalma! Bu taayyünâttan alınan ve Yûsuf'un gömleğinin kokusu mesâbesinde olan sıfât-ı ilâhiyeyi sened yap! Ve hakikatleri idrâk etmek için âsâ gibi o sıfatlara dayan! Zîrâ bu sıfatları görmeyen gözün açılır da marifetullahı elde edersin."³⁹ Mevlâna'nın Yûsuf'un kokusu ile kastettiği şey, Hakk'ın mahlukata yayılmış olan tecellileridir. O kokuyu alan, yani Hakk'ın sıfatlarını tüm mevcûdatta gören kimsenin gözleri mânâ âlemine açılmış demektir.

Mevlâna, Yûsuf'un gömleğinin kokusundan bahsettiği hemen hemen her yerde onun hakikatine vurguda bulunur. Çünkü bu koku Hakk'ın kokusudur ve o kokuyu almak gerekmektedir. "Ey aşık isteyenler, kalkın âşık olun! Bu, Yûsuf'un kokusudur, koklayın!"⁴⁰ Mesnevî şârihi Avni Konuk, bu beyti şöyle yorumlamaktadır: Ey kalpleri dünyâ derdi, arzu ve hevesinden uzaklaşmış ve âhirete yönelmiş olan ahyâr ve ebrâr tâifesi, kalkınız! Tarîk-ı şüttâra intisâb ediniz ve âşık olunuz. Bende ma'sûk-ı hakîkînin kokusu vardır, koklayınız. Bu beyitte Hz. Mevlâna kendisini Hz. Yûsuf'un gönlüne benzetmiştir. Aslında insân-ı kâmilde ma'sûk-ı hakîkî olan Hakk'ın çok çeşitli tecellîleri vardır ve bu tecellîler de "koku"ya benzetilmiştir.⁴¹ Dolayısıyla Yûsuf'un kokusunu almak için Hakk'ın tecellilerinin mazharlarına/zuhur yerlerine ulaşmak gerekmektedir. En mükemmel mazharlar da insan-ı

³⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 572, by. 1933.

³⁸ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 424, by. 3207.

³⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 424, by. 3207.

⁴⁰ *Mesnevî* (Kırlangıç), IV, 445, by. 849.

⁴¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, VII, 254, by. 853.

kâmillik olduğuna göre Mevlâna kendisinde de bu kokunun bulunduğu işaret etmektedir.

b. Gül, Yâkub Gibi, Yûsuf'un Kokusunu Arar

Mevlâna, bahar mevsiminde en güzel renk ve kokusuyla açılan gülü, duaları kabul edilip Yûsuf'a kavuşan Yâkub'a benzetir. Tıpkı Yûsuf'un kokusuyla gözleri açılan Yâkub gibi, gül de "mânâ Yûsuf'u"nun kokusunu alıp, hoş kokusu ve renkleriyle arz-ı endâm etmeye başlar. "Güzel renklerle, hoş kokularla açılıp saçılan gül neden gülüyor? Söyleyeyim: "Bahar mevsimi yüzünden, onun duası kabul edildi de onun için gülüyor.

Gül, mânâ Yûsuf'unun kokusunu aldı da o yüzden gömleğinin yakasını yırttı, ağzını gülmeye açtı; "Hey hey müjdemî isterim, müjdemî isterim!" demeye başladı.⁴²

Ben Yâkub'um, o Yûsuf! Yûsuf'un kokusunun aslı nedir, bilmiyorum. Ama yine de gözüm onun kokusu ile açılmada, aydınlanmada."⁴³ Çiçeklerin en gözdesi sayılan gülün güzelliği Yûsuf'a ulaşmaya çalışmasından, ona benzemek için çabalamasından ileri gelir. Çünkü onun açılması bile Yûsuf'un kokusu ile olmaktadır.

c. Yûsuf'un Kokusu: Yakub'un Gözlerini Açan İlaç

"*Yâkub nebînin oğlu Yûsuf, koku için "Elkûhu alâ vechi ebî"*"⁴⁴ dedi!"⁴⁵ Bu beyitte Kur'ân'da da anlatılan Yûsuf kıssasına telmih yapılmaktadır.⁴⁶ Âyetlerin bize anlattığı şekliyle hikâye özetle şöyledir: "(Yûsuf) Bu gömleğimi götürüp babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. Kafile (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere); "Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum!" dedi. (Onlar da); "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın," dediler. Müjdecî gelip gömleği Yâkub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yâkub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi."⁴⁷

Âyetlerden de anlaşıldığı üzere yıllardır gözleri görmeyen Hz. Yakub'un gözleri, oğlu Yûsuf'un gömleğinin yüzüne sürülmesiyle aydınlanmıştır. Hz. Yûsuf'a has olan koku adeta göz açıcı bir ilaç özelliğindedir.⁴⁸ Hz. Mevlâna, Hz. Yâkub'un gözle-

⁴² Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, I, 106.

⁴³ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 241.

⁴⁴ "O gömleği babamın yüzüne sürün." (Yûsuf, 12/10)

⁴⁵ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), IV, 367, by. 3223.

⁴⁶ Şu beyitte de aynı tema vardır: "Yâhût Yûsuf'un kokusu gibi güzel ve latîf olarak, zaîf olan Ya'kub'un canı üzerine çarpar!" (Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), III, 338, by. 1199).

⁴⁷ Yûsuf, 12/93-96.

⁴⁸ Burada konuyla ilgili olarak İsviçre'de bir ilaç firması bünyesinde yapılmış bir araştırmaya temas etmemiz yerinde olacaktır. Mısırlı bir göz doktoru olan Abdülbasit Muhammed, "(Yûsuf) 'Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin' dedi." (Yûsuf, 12/93) âyetinden ilham alarak göz hastalıklarının tedavisinde özel bir yöntem denemeye karar vermiştir. Hz. Yâkub'un gözlerini açan gömlekte muhtemelen ter olacağından hareketle, ter ile göz hastalıklarının tedavi edilebileceğini düşünmüştür. Yaptığı laboratuvar deneyleri neticesinde terin katarakt tedavisinde %99 oranla olumlu etkisi olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçtan hareketle bir İsviçre firması katarakt tedavisi için ilaç geliştirmiştir. Bk. http://www.muslimdiary.com/articles.php?article_id=1518 (14.10.2010)

rinin nasıl açıldığına pek çok beyitle şöyle açıklık getirmektedir: “Koku, gözün nûr yapan ilâcı oldu. Yâkub’un gözü kokudan açık oldu.”⁴⁹ Annemarie Schimmel Yûsuf’un gömleğinin kokusunun göz açıcı özelliğinin *Mesnevî*’deki tüm beyitlerde bulunduğunu dile getirmektedir. Mevlâna’nın sözleri rûhen zarar görmüşlere şifa verir. Zira dostun kokusu hayat verir: “Dedi ki: ‘Sen ölmemiş miydin?’ Ben de: ‘Kesinlikle ölmüştüm, ancak senin kokunu aldığımında mezardan sıçradım kalktım’ dedim.”⁵⁰ İşte bunun gibi ma’nevî kokular, kör olan rûh gözlerinin açılması için bir ilâçtır. Müfessirlerden bazıları gömlekte cennet kokusu olduğunu ve bu kokunun ise hastaya ve müptelâyâ ilişir ilişmez şifa verdiğini söylemektedir. Yakub Peygamber körlükten bu şekilde kurtulmuştur.⁵¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi aslında Yûsuf’un kokusu Hakk’ın mahlûkatta tecellileri görülen sıfât-ı ilâhiyyesidir. Hz. Yakub’un meftûn olduğu koku, Hakk’ın Yûsuf mazharındaki hususi tecellisidir. Bu nedenle Hz. Yâkub’un aşkı Yûsuf’a değil, hakîkate Hakk’adır. Sadece zâhiri görenler onun Yûsuf’a âşık olduğunu zannetmişlerdir. Nitekim bu manâyı Mevlâna, gazellerinin birinde şöyle ifâde eder:

“Nâs indinde benim âşık olduğum sabit oldu.

Şu kadar ki aşkımın kime olduğunu anlayamadılar!”⁵².

Buna benzer diğer pek çok beyitte Mevlâna, Yûsuf’un kokusunun aslında hakikate ulaşmayı ifade eden bir vasıta olduğunu belirtmiştir. “Yakub’un, Yûsuf’un yüzünde gördüğü şey, ancak Yakub’a mahsustu. Kardeşleri bunu nereden görecekler?”⁵³ Yani “Hz. Yâkub’un, Hz. Yûsuf’un yüzünde gördüğü tecellî-i Hakk’ın zevkini, kardeşleri göremedikleri için ona ihânet etmişlerdir.”⁵⁴ “Biri aşkıdan dolayı kendini kuyuya atarken, diğeri düşmanlığından ona kuyuya kazar.”⁵⁵ Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf’ta gördüğü Hakk’ın tecellîlerinin aşkıdan kendini kuyuya atar. Yani dünya hayatını kendisine karanlık bir kuyu yaparken, kardeşleri ise, o tecellîyi göremeyip ona karşı olan hasetleri ve kinleri sebebiyle onu kuyuya atarlar.⁵⁶ İşte Yakub’un bu aşkını bulanlar şunu hissederler: “Senin gibi bir Yûsuf’un güzel kokulu gömleğini ele geçirdikten sonra başka güzel kokulardan bahsetmek, onları övmek, misk ve anber sürünmek pek çirkin, pek soğuk düşer!”⁵⁷ Mevlâna, Yûsuf’un kokusunu, edipliğini konuşurarak tek hakîkati anlatmak için kullanmıştır. Çünkü Hakk’ın hakîkati tüm eşyâyâ sârîdir, dolayısıyla farklı üsluplarla, farklı dillerle ya da başka kelimelerle anlatılsa bile hakîkat birdir.

d. Yûsuf’un Kokusu Kılavuzdur

Öncelikle şu noktaya işaret etmek faydalı olacaktır: Yûsuf’un kokusu hakîkatin kokusundan olduğuna göre sadece ona has değildir. Zira hakîkat, Hakk’ın tecel-

⁴⁹ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 571, by. 1932.

⁵⁰ Schimmel, “Mevlâna’nın Şiirinde Hz. Yûsuf” s. 259. Gazel için bk. Mevlâna, *Divân-ı Kebîr*, II, 231.

⁵¹ Gündüzöz, “Kur’ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yûsuf Kıssası Örneği,” s. 72.

⁵² Mevlâna, *Divân-ı Kebîr*, III, 51.

⁵³ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3029.

⁵⁴ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), VI, 172, by. 3020.

⁵⁵ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3030.

⁵⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, (Konuk), VI, 172, by. 3020.

⁵⁷ Mevlâna, *Divân-ı Kebîr*, III, 13.

lileri vasıtasıyla tüm varlığa yayılmış durumdadır. O halde bu hakikate ulaştıracak her türlü rehberle bağlanmak gerekir. Yani, her nerede manevî bir koku, hakikatin kokusu varsa ona ulaşmak yerinde olacaktır. “*Ey aşk işitici, koku kılavuzdur. Yakub kokudan aşkın görücüsü olmadı mı?*”⁵⁸ Burada Mevlâna, gözü açan asıl şifâ kaynağının Yûsuf’a duyulan aşk olduğunu, gömleğin kokusunun yalnızca bu kaynağa ulaşmada rehberlik ettiğini belirtir. Çünkü akli, nefsi ve havâtırı dünyevî olan her şeyden temizlemek hayâlî bir kokudur. Maşûka götüren hakikî aşkı isteyen kimse için bu koku kılavuz ve rehberdir. Yakub’un gözünü açan, onu görücü eden asıl ilaç, Yûsuf’a olan aşkıdır. Zîrâ o kokuyu Yûsuf’a âşık olmayan başka âmâlar koklarsa, muhtemelen gözleri açılmazdı. Binâenaleyh gözü açan şey maşûkun aşkıdır ve koku ise rehberlik ve kılavuzluk vazifesi yapmıştır. Bu rehberle uyan herkes birer Yâkub olur ve hakikati elde eder; gözü aydın olur. “*Her taraftan bir Yâkub, kararsız bir halde, neşeyle kalkar, sıçrar. Çünkü burnuna Yûsuf’un gömleğinin kokusu gelmedir.*”⁵⁹

e. Mesnevî, Yûsuf’un Kokusunu Yayar

İslâm âleminin, hatta doğudan batıya bütün insanlık âleminin düşünce ve edebiyatına derin etki yapan *Mesnevî* yüzyıllardır insanlığın sığındığı bir liman, manevî hastalıklarının tedavi eden bir ilaç mesâbesindedir. Bilhassa İslâm dünyasının büyük bir bölgesini bu kadar geniş ve uzun süre etkileyen bir başka esere rastlamak oldukça zor görünmektedir. Mevlâna’nın sözleri asırlardır insanlığın gönül gözlerini açmada, rûhî körlüklerine merhem olmaktadır. Bu noktada Mevlâna’nın *Mesnevî*’si de adeta Yûsuf’un gömleğinin kokusu gibidir. Yûsuf’un kokusu hakikate götürdüğüne göre hakikati anlatan her şeyin, Yûsuf’un kokusunu yayması gerekmektedir. Bununla ilgili olarak Mevlâna, kendi *Mesnevî*’sinin bu kokunun habercisi olduğunu dolayısıyla Yûsuf’un kokusunu saçtığını belirtir:

“*O bir dîmâğ ki o gülşen üzerine dolanır,*

O Yâkub’ların gözünü rüşen eder.”⁶⁰

Mesnevî bir çiçek bahçesidir ve bu bahçe, rûh Yûsuf’unun haberini, Yâkub meşrebinde olan sâliklere ulaştırıp, kalplerinin kapanmış olan gözlerini aydınlatır. O, hakikati ve marifeti anlatır. Salikin bunlara ulaşması için en güzel ve kısa yolları bildirir. Bunun yanı sıra *Mesnevî*, Yûsuf gibi estetiğin, cemâlin ve aşkın kaynağıdır. Cemâl-i ilâhîye yatkın olanlar, nasıl Yakub ve Züleyha gibi Yûsuf’a meftûn olurlarsa, ilâhî aşkın tâlipleri de *Mesnevî* vasıtasıyla aynı hazzı almakta, Yûsuf’un kokusunu koklamaktadırlar.

f. Hz. Peygamber’in Kokusu ile Hz. Yûsuf’un Kokusu Aynı Kaynaktan

Mevlâna; Hz. Muhammed’in kokusu ile Hz. Yûsuf’un kokusunu birbirine benzetir. Çünkü ilâhî tecelliyâtı taşıyan Yûsuf kokusu, kör olan göz ve gönülleri açmaktadır. Tıpkı kokunun yayılıp bir mekânı etkisi altına alması gibi, Hz. Peygamber’in kokusu da şefaath olarak günahkârların gözünü aydın eder. “*Yâhût Ahmed-i*

⁵⁸ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), IX, 136, by. 367.

⁵⁹ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 365.

⁶⁰ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), VI, 630, by. 4764.

mürselin kokusu gibi olur ki o, şefâat husûsunda âsiye erişir!"⁶¹ Nasıl Hakk'ın kokusu mesâbesinde olan "Yûsuf kokusu" Hak âşıklarının gözünü açıyorsa, Hz. Peygamber'in kokusu da âhirette günahkârların imdâdına yetişecektir. Çünkü isyân içinde olan yahut nefesine zulmeden kullar, hakîkatten uzak oldukları için onu göremez ve anlayamazlar. Zâhirî gözleri açık bile olsa aslında kördürler. Hz. Muhammed'in dünyada yaptığı rehberlik ve âhiretteki şefaati onları hakîkate yaklaştıracığı ve gönül gözlerini açacağı için O'nun kokusu da bir nevi "Yûsuf kokusu"dur.

Sonsuz ferahlık taşıyıp insanın gönlünü mesrur eden hoş kokular, Yûsuf'un gömleğinin kokusu olduğu kadar, Hz. Peygamber'in de hırkasının kokusudur. Mevlâna bu hususu aşağıdaki gazelinde şu şekilde zikreder:

"Ey bahçeleri güldüren, çimenleri gebe bırakan âşıkların ilkbaharı, bizim sevgilimizden haberin var mı?

Ey âşıkların feryadına koşan hoş kokulu rüzgâr. Ey candan da mekândan da temiz olan aziz varlık, sen neredeydin? Nerede kaldın, seni göreceğimiz geldi?

*Ey Rum diyarının da Habeş diyarının da fitnesi olan rüzgâr, şaşırırım kaldım, bu pek hoş, bu pek güzel koku, ya Yûsuf'un gömleğinin kokusudur yâhut Mustafa (s.a)'in hırkasının kokusudur."*⁶²

g. Semâ Yûsuf'un Kokusunu Koklamaktır

Yûsuf'un kokusu üzerinden tasavvuf kültüründeki önemli bir konuya açıklık getiren Mevlâna, semânın mâhiyeti ve gâyesini pratik bir yolla izah etmektedir. Bilindiği gibi semâ, basit bir döngüsel hareketten ibâret değildir. İşitme, dinleme anlamına gelen semâ aslında Hak'tan gelen nidâ-yı ilâhîyi duymaktır. Yûsuf'un kokusu gibi bir hakîkatin kokusunu almak, onunla basîret gözünün açılması demektir. Bunun için Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*'de şunları söyler:

*"Semanın ne olduğunu biliyor musun? Hz. Yâkub'un derdini ve devasını bilmek, Yûsuf'a kavuşma kokusunu, Yûsuf'un gömleğinden koklamaktır!"*⁶³

Mevlâna'nın semânın temel gâyesini ve mâhiyetini anlattığı, içerisinde bu beytin de yer aldığı gazel, bâzı semâhânelerin üzerindeki kubbenin eteklerinde yazılıdır. Kütahya, Bahâriye, Gelibolu ve Yenikapı mevlevîhânelerinin ilgili yerlerinde bu beytlere rastlanmaktadır.

h. Yûsuf'un Gömleği Kokusunu "Aşk"tan Almıştır

Tasavvuf kültüründe gizli bir hazine olan Hakk'ın bilinme isteği mahlûkatın yaratılmasına vesile olmuştur. Yani, âlemin varlık sebebi ilâhî sevgidir. Bilindiği gibi Mevlâna'nın anlayışının merkezinde de aşk vardır ve bunu en yüksek noktada Şems-i Tebrîzî ile tatmıştır. Onun bu husustaki rehberi Şems olmuştur. Önceleri Şems'e olan muhabbeti, zamanla Hz. Peygamber'e daha sonra da mâşûk-ı hakîkî olan Cenâb-ı Hakk'a yönelmiştir. İşte kâinatın varlık sebebi olan bu aşk, Yûsuf'a gömleğinin kokusunu da vermiştir. Mevlâna *Dîvân-ı Kebîr*'de aşka şöyle seslenir:

⁶¹ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), III, 338, by. 1198.

⁶² Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, I, 25.

⁶³ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 377.

"Hepsi de yediler, içtiler, gittiler. Bir ben kaldım, bir de sen! Beni buldun, artık ham kişinin sohbetini arama!..."

Gönül evi, güzel ay yüzlülerle doludur. Bunların bir kısmı, Züleyha yüzlü, bir kısmı da Yûsufyüzlüdürler.

Ey aşk! Ben senin kulunum, sen pek güzelsin, iyi huylusun. Senin yüzün de güzel, huyun da!

Sen, meclisin neşesinin, heyecanısın. Herkesin ab-ı hayatısın. Senin yüzünden herkes bayağı duygulara, boğaza düşkünlüğü unutmuş, baştan başa gönül halini almıştır.

Ey gönül Senin gözün benim gözümde daha keskin. Bana söyler misin? Şu sokak başında duran, yüzü güneş gibi, ay gibi parlak olan kimdir?

Yoksa o, aşk mıdır? O, zaten insana benzemiyor. Padişahlar bile onun kapısından köle olmuştur.

Güneş de gök de ondan parıltı çalmış, Yûsuf güzelliğini, gömleği de kokusunu ondan almıştır."⁶⁴

1. Ecel Âriflere Yûsuf'un Kokusu Gibi Hayat Verir

Mevlâna, ârifleri Hakk'a kavuşturan, onları varlık yükünden kurtaran ölüm rûzgârı ile Yûsuf'un kokusunu birbirine benzetmektedir. Çünkü diğer insanlara acı gelen bu ölüm rûzgârı, Hak âşıkları olan âriflere bir kurtuluş müjdesidir. Zira ölüm kesif olan sûret âleminden latîf olan mânâ âlemine geçmek ve hakikatin müşâhede edilmesi demektir. Bir bakıma, insanın hakikatte ölü olup; zâhiren diri olan varlığının, gerçek diriliğe ve gerçek hayata erişmesidir. Mevlâna, bu hususta, "*Ecel rûzgârı da âriflere böyledir; o nesîm-i Yûsuf gibi yumuşak ve hoştur.*"⁶⁵ der. Ehlullahla tatlı bir esinti olarak gelen ecel ise, bu letâfetini Yûsuf'un gömleğinin kokusundan almaktadır. Hak âşıklarını mâşûka kavuşturan ölüm, tıpkı Hz. Yâkub'un gözlerine hayat veren oğlu Yûsuf'un kokusu gibi onları da hakîkî hayata ulaştırdığı için gerçek yaşam kaynağıdır.⁶⁶ Bu ecel rûzgârı, Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu güzel ve latîf bir halde getiren rûzgâr gibi, bu kimselere mahbupları olan Hakk'ın kokusunu, yani, ondan gelen emri, ölüm bile olsa latîf ve hoş bir şekilde getirir.⁶⁷

j. Mevlâna'nın Yûsuf'u Şems'tir

Mevlâna, Şems'ten ayrı kaldıktan sonra onun yokluğunun acısını çekmiştir. Hatta en coşkun şiirlerini Şems'in ayrılığında sonra yazdığı bilinmektedir. O, bu şiirlerinin pek çok beytinde Yûsuf ile Şems'i birbirine benzetir. Ona göre Şems'in ansızın kayboluşu, Yûsuf'un kuyuya atılması gibidir. Şems-i Tebrizî'nin geri gelişini "*Benim güneşim ve ayım geldi... ve gümüş yüzlü Yûsuf ansızın karşıma çıktı*" mısralarıyla başlayan bir gazelle kutlamaktadır. Mevlâna'nın, Şems'i Yûsuf'a benzettiği bir başka gazel ise şudur: "*O gülün kokusuyla açıldı Yakub'un gözü, Bizim Yûsufumuzun*

⁶⁴ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, III, 184.

⁶⁵ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk) I, 288, by. 873.

⁶⁶ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 119.

⁶⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 288, by. 873.

*kokusunu getiren rüzgarı da hor görme, can Yûsufu kimdir? Tebrizli padişah Şems...*⁶⁸

Mevlâna, yıllarca Yûsuf'unun hasretini çeken Yâkub gibi, Şems'ten her ne zaman bir bahis açılrsa onun kokusunu duymuştur. Buna göndermede bulunan bir beyit şöyledir: *"Bu dem cân eteğimi çekti; Yûsuf'un gömleğinin kokusunu bulmuştur."*⁶⁹ Bilindiği gibi Mevlâna'nın *Mesnevî*'de "cân" diye bahsettiği kişi, *Mesnevî*'yi Mevlâna'dan dinleyerek yazıya geçiren Hüsâmeddîn Çelebi'dir. Mevlâna'nın eserlerinde geçen "Yûsuf"tan murâd ise genellikle Şems-i Tebrîzî'dir. "Gömlek" ile kastedilen ise Şems'in huyları ve ahlâkî özellikleridir. Yani Hüsâmeddîn Çelebi, Şems'in sözünü işittiği anda, "biraz burada dur" diye Mevlâna'nın eteğini çekmiştir. Zîrâ Yâkub'un, Yûsuf'un gömleğinin kokusunu duyduğu gibi, o da Şems'in sıretini ve ahvâlini hatırlamıştır. Şems'in yüzündeki nur bizzat ilâhî nurdur. Hz. Yâkub'un gözlerini açan gömlek gibi, hakîkatin kokusunu getiren Şems'in anılmasıyla birlikte Çelebi Hüsameddin'in gözleri hakîkate açılmıştır.⁷⁰ Çelebi Hüsameddin'in Şems'in hikâyesini daha uzun dinlemek istemesi onun makâmından daha fazla nasiplenme arzusudur. Mevlâna'nın *"İnsanlarla konuşmayı haram bilirim ama senin sözün geldi mi, sözü uzatır da uzatırım."* Beyti, bunu dile getirir. Çünkü o "mektup" o yüce huzurdan gelmiştir; Yâkub'un gözlerini aydınlatan Yûsuf'un gömleği gibi, gözlerin ışığını gönüllerin neşesini artırır.⁷¹

2. Yûsuf'un Kokusunu Herkes Alamaz

Yûsuf'un gömleğinin kokusuyla gözü aydın olmak herkese nasip olacak bir nîmet değildir. Çünkü bu kokuyu alabilmek için gömleğe yakın olmak, hatta onu taşımak bile yeterli olmayabilir. Bu kokuyu alıp gözü aydın olmak için Yûsuf aşkı ve anlayışı gereklidir. Nitekim Hz. Yûsuf'un Yehûdâ adındaki kardeşi, babası Yâkub'a götürmek üzere onun gömleğini almıştı ve onu çabucak ulaştırmak için acele etmekteydi. Fakat Hz. Yâkub'un gömlekten duyduğu kokuyu duymuyordu, çünkü onda Hz. Yûsuf'a karşı herhangi bir açlık ve özlem söz konusu değildi. *"Gömleği alıp koşarak getiren, Yûsuf'un gömleğinin kokusunu duymuyordu. Yüz fersah uzakta olansa, Yakub olduğu için alıyordu o kokuyu."*⁷² "Yûsuf'un gömleğini Hz. Yâkub'a getiren, onu babasına ulaştırmakta acele eden Hz. Yûsuf'un kardeşi, hiçbir koku almazken, o kokuyu çok uzakta bulunan Yâkub (a.s) duymakta idi.⁷³

⁶⁸ Mevlâna, Şems'e *"Sen bizim Yûsuf'umuzsun... Şems'in güzelliğinde binlerce Yûsuf gizlidir"* şeklinde hitap etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Schimmel, "Mevlâna'nın Şiirinde [Hz.] Yûsuf", s. 269.

⁶⁹ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 129, by. 125.

⁷⁰ Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 29.

⁷¹ Mevlâna, *Mektûbât*, s. 156.

⁷² Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3035-3036.

⁷³ *Mesnevî*'deki benzer beyitlerden bazıları da şunlardır: *"Ve o kimse ki o taraftan yüz fersenkte idi, çünkü o Ya'kub idi, onu koklardı."* (Mevlâna, *Mesnevî*, (Konuk), VI, s. 173, by. 3026.) *"Yehûdâ gömlekten Yûsuf'un kokusunu duymaz idi. Hâlbuki Hz. Yûsuf'un bulunduğu mahalden yüzlerce fersah uzakta bulunan kimse, Yûsuf (a.s)'in âşığı olan Hz. Yâkub olduğundan o kokuyu duyar idi."* (Mevlâna, *Mesnevî*, (Konuk), VI, 174, by. 3024.)

Başka bir beyitte yine aynı konuya değinen Mevlâna şöyle der: “Gömlek Mısır’da bir harîsin rehînidir; o gömleğin kokusundan Kenân dolu olmuştur.”⁷⁴ Bu beyit, rûhâniyetin tesîri için uzaklık ve yakınlık olmadığına bir örnektir. Yani, “Yûsuf (a.s), babası Yâkub’a götürülmek üzere gömleğini dünyaya karşı hırs taşıyan Yehûda ismindeki kardeşine vermiştir. O da gömleği alıp, Mısır’dan çıkıp babası Yâkub’un bulunduğu Kenân iline gitmek üzere yola koyulur. Bu mesâfeden Kenân ili gömleğin kokusu ile dolup taşar. Ma’lûmdur ki bu kokuyu, Kenân ilinde ancak Yâkup (a.s) duymuştur. Çünkü sadece onun meşâm-m-ı rûhu, sıfât-ı nefsâniyye ile tıkanmış değildir. Nitekim âyet-i kerîme bunu şöyle dile getirmektedir: “Kervan (Mısır’dan) ayrıldığı zaman, babaları “Şâyete bana bunak demezseniz, ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum” dedi. Onlar da “vallahî sen hala eski şaşkınlığındasın!” dediler.”⁷⁵ “Kenân ilinin koku ile dolu olması” ile kastedilen, Hz. Yâkub’un meşâm-m-ı rûhunun/ruh burnunun açık olmasıdır. Yâkub’un bu kokuyu onca mesâfeden almasını izah sadedinden Osmanlı mutasavvıflarından İsmail Hakkı Bursevî şunları söylemektedir: “Hz. Yâkub letâfet-i zâidesi hasebiyle Yûsuf’un gömleğinin kokusunu çok uzak mesâfeden zâhîrî hissi ile almıştır. Onun dışındaki kimseler keşif olan vücûdları ve kirli gönülleri sebebiyle bu kokuyu duymamışlardır. Zirâ letâfet-i bedeniye, billûr bir fânûs gibidir. Şeffâf camın, ışığın geçişine bir engel olmaması gibi kâmil olanların bedenleri de koklama ve görme duyusu için engel değildir. Bu kokuyu almanın gâyesi ise o kaynağa ulaşmaktır ki Yâkub da Yûsuf’a ulaşmıştır.”⁷⁶

“Yâkub’da Yûsuf’un açlığı vardı ve uzaktan onun ekmeği kokusu gelmekteydi.”⁷⁷ Hz. Yâkub’da oğlu Yûsuf’a karşı açlık, istek ve aşk var idi ve onun ekmeğinin kokusu, yani Hz. Yûsuf’a has olan tecellî-i Hakk’ın kokusu ve duygusu, Hz. Yâkub’un can burnuna, arada ne kadar mesafe olursa olsun ulaşmaktaydı.

3. Yûsuf’un Kokusunu Alamayan Sadece Kardeşi Yehûda Değildir

Aşkî kâinâtın ve varlığın merkezine koyan Mevlâna, onu hakîkate ulaştırın bir vasıta gibi düşünmektedir. O, “Ben aşkı olmayan kişinin insanlığını inkâr ederim.”⁷⁸ sözünü bunu oldukça vurgulu bir şekilde ortaya koymuştur. Sevgi olmadan yapılan tüm işler yarım kalır, hiçbir fidan yeşermez, kurur gider. Sevgisiz iş yapan her fâil aslında yaptığı işin hakîkatinden uzak ve nasipsizdir. Âlim vasfıyla çevresine ilmi anlatıp kendisi ona karşı hiçbir aşk ve heyecan taşımayan kimse bu duruma örnektir. Mevlâna bu kimseleri Yûsuf’un gömleğini taşıyıp da onun kokusunu duymayan kardeşine benzetir. “Nice âlim vardır ki ilimden nasipsizdir; Böylesi, ilmin hâfızıdır, âşığı değil.”⁷⁹ Yani pek çok âlim vardır ki Hz. Yûsuf’un gömleğini taşıyıp kokusunu duymayan Yehûdâ’ya benzer. Bildiği ilmin zevkinden nasipsizdir. Böyle bir âlim, ilmin sadece koruyucusu ve onun sandığıdır. Çünkü büyük zahmetler ile elde ettiği ilimden isti-

⁷⁴ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), VII, 544, by. 1841.

⁷⁵ Yûsuf, 12/94-95.

⁷⁶ Bursevî, *Rûhu’l-Mesnevî*, s. 750.

⁷⁷ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3034.

⁷⁸ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 320.

⁷⁹ Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3036.

fade edemez, o ilmin özünden ve zevkinden hissedâr olamaz. Nitekim hadîs-i şerifte “İnsanlara hayrı öğreten fakat nefsinin unutan âlim, başkalarına ışık veren ve kendini yakan kandile benzer”⁸⁰ buyrulmuştur. Allah Teâlâ; Kur’ân’da Tevrat’ın hükümlerini yerine getirmekle sorumlu olan İsrâiloğullarının, ona karşı duyarsızlığını “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durmu gibidir.”⁸¹ âyetiyle belirtmiştir. İlmi kendisini amele sevketmeyen kimse bu bilgileri boşuna taşımaktadır. Bu kimselerin durumunun üzerindeki yükün ne olduğunu bilmeyen fakat onu taşımaya devam eden merkepten bir farkı yoktur.

Aşk ve iştihâk her işin aslı ve anahtarıdır. Buna göre aşksız her şey eksiktir. Hz. Yâkub’a oğlu Yûsuf’un kokusunu getiren de aşkın ta kendisidir. “Sofra onun (Yehûda) önünde ekmeksizdir, bomboştur... Fakat Yakub’un önünde nîmetlerle dopdoludur, onun iştahını açar”⁸² Hz. Yûsuf’un sofrası, kardeşlerinin önünde rûhun gıdası olan manevî hazlardan boştur. Fakat Hz. Yâkub’un önünde o sofraya, bu hazlarla doludur ki her an o sofraya, onun rûhunun özlemine artırıdır.

İşte böylesi aşkın kaynağı olan Yûsuf gibi olamayanlar en azından Yâkub gibi Yûsuf’a meftûn olmalıdır. Mevlâna bunu şöyle dile getirir: “Sen ki Yûsuf değilsin, Yâkub ol; onun gibi ağlamalı ve ızdırablı ol!”⁸³ Yûsuf gibi ehl-i nâzdan olmayan kimsenin Yâkub olup Yûsuf uğrunda gözyaşları dökmesi gerekmektedir. Yani o gömleğin kokusunu alabilmek için ehl-i niyâzdan olup, bu aşkla ömür sürmek lazımdır. Yûsuf Hak dostu idi, bu yüzden de onun güzelliğinde Hak’ın nûru ışıdamaktaydı. Bu dereceyi bulamayan kişinin Yâkub’un yaptığını yapması îcap eder. Bu husûsu Hakîm Gaznevî’nin şu beyti oldukça veciz bir şekilde ifâde etmektedir: “Nazlanmak için gül misâli yüz gerek; mâdemki böyle yüzün yok, huysuzluğu ve aksiliği bırak.”⁸⁴

Sonuç

Mevlâna’nın her biriengin muhtevâyaya sahip olan eserlerinde metafor olarak ele aldığı kavramlardan biri de kokudur. O; ister somut, ister soyut olsun varlık olarak nitelenen her şeyin kendisine mahsus bir kokusu olduğunu söylemektedir. Ayrıca her bir varlığın zâhirî kokusunun yanında “rûh burnu” ile, yâni bir nevî mânevî koklama melekesiyle alınan manevî bir kokusu da vardır. Aslında manevî koku ile kastedilen, o şeyin hakîkati, aslı ve hüviyetidir. Koku her ne kadar fizikî âlemde algılanan bir şey olsa da aslı yapısı itibâriyle latif bir karakterdedir. Pek çok dînin âyin ve ritüellerinde kokuya büyük önem ve yer verilmesi de onun rûhânî yönünü göstermektedir. Hz. Peygamber’in güzel kokuyu teşvik etmesi ve üzerinde ısrarla durması, İslâm kültüründe kokunun önemine işaret eder. Din ve koku arasındaki sıkı bağlantıya Kur’ân’daki en önemli örneklerden birisi, hiç şüphesiz Yûsuf’un gömleğinin kokusudur. Tasavvufî ve İslâmî gelenekte bu koku, maneviyat körü olanların gözlerini açacak olan ilâhî bir kokudur.

⁸⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, II, 165.

⁸¹ Cum’a, 62/5.

⁸² Mevlâna, *Mesnevî* (Kırlangıç), III, 355, by. 3031.

⁸³ Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 572, by. 1934.

⁸⁴ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 269; Hakîm Gaznevî’ye ait bu şiiri Mevlâna *Mesnevîsî*’nde nakletmektedir. Bk. Mevlâna, *Mesnevî* (Konuk), I, 573.

Mevlâna, Yûsuf'un gömleğinin kokusunu bir metafor olarak ele alıp, Hakk'ın tüm varlığa yayılmış tecellîlerini, ilâhî hakikatleri anlatmada bir vasıta olarak kullanmıştır. Ona göre bu koku, kendisini takip edenlere, onları Hakk'a götürmek üzere kılavuzluk etmektedir. Yûsuf'un gömleğinin kokusu ile Hz. Peygamber'in hırkasının kokusu mevcûdattaki tek hakikatın sembolü olmaları yönüyle birbirinin aynıdır. Aynı şekilde Hakk'ın hakikatinden bahseden her kaynak bu kokudan esintiler taşır, hangi şekilde olursa olsun bu hakikate yaklaşan Yûsuf'un kokusunu duyar. Ancak onu alabilmek için beden burnu yetmez, cân burnu gerekir. Bu kokuyu alabilmenin bir diğer şartı ise Yûsuf'un aşkıyla yanmaktır. Hz. Yakûb, bu kokuyu uzak mesâfelerden duymuştur, çünkü onda Yûsuf'un aşk ve iştiyâkı zirvedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1992.
- Bardakçı, Necmettin Mehmet, "Yûsuf Kıssasına Metaforik Bir Yaklaşım, Arayışlar" -*İnsan Bilimleri Araştırmaları*-, C. V, S. 9-10, Isparta 2003, ss. 71-90.
- Bozkurt, Nebi, "Koku", *DİA*, Ankara 2002, XVI, 150-151.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *es-Sahîh*, İstanbul 1992.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Mesnevî Şerhi (Rûhü'l-Mesnevî)*, haz. İsmâîl Güleç, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- Cebecioğlu, Ethem, "Seyyid Burhaneddin Muhakkak-ı Tirmizi'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar", *Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Der.* Ankara 1998, XXXVIII, 123-154.
- Corbin, Alain, *Kokunun Tarihi Miyasma ile Fulya: Koku ve Toplumsal İmgelem XVIII-XIX. Yüzyıllar*, çev. Pınar Güzelyürek Çelik-Mehmet Emin Özcan-Lale Arslan Özcan, Dost Yay., Ankara 2007.
- Çiçek, Hasan, "Kadîm Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2003, XLIV, 293-311.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- Gündüzöz, Soner, "Kur'ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yûsuf Kıssası Örneği", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, C. VIII, S. 18, Erzurum 2004, ss. 61-73.
- Gürer, Dilâver, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, İnsan Yay., İstanbul 2002.
- , *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri II*, MEBKAM Yay., Konya 2007.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *Fusûsu'l-Hikem*, tah. Ebu'l-Alâ Afifi, yy., 1946.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, yayın koord. Mustafa Tahralı, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.
- Mevlâna, *Mecâlis-i Seb'a*, haz. Dilâver Gürer, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2008.
- , *Mesnevî*, çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2008.
- , *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, haz. Şefik Can, Ötüken Yay., İstanbul 2000.
- , *Mektûbât*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1963.
- , *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Ahmet Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz Yay., İstanbul 2007.
- Nesterova, Svitlana, *Mevlâna'nın Mesnevî İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafiziksel Boyutu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2011.
- Ögke, Ahmet, *Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Ahenk Yay., Van 2005.
- Rifâî, Ken'an, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2000.
- Schimmel, Annemarie, "Mevlâna'nın Şiirinde [Hz.] Yûsuf", çev. Ahmet Turan Yüksel, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, C. V, S. 10, Konya 2007, ss. 255-270.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Ebu'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, tah. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1983.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992.